

Наукові перспективи
Видавнича група

№ 4 (45)

2025

НАУКА i ТЕХНІКА

серія: право, серія: економіка, серія: педагогіка,
серія: техніка, серія: фізико-математичні науки

СЬОГОДНІ

З Україною

в серці!

Видавнича група «Наукові перспективи»

**Всеукраїнська Асамблея докторів наук із державного
управління**

Асоціація науковців України

«Наука і техніка сьогодні»

*(Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія
«Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)*

Випуск № 4(45) 2025

Київ – 2025

Publishing Group «Scientific Perspectives»

Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration

Association of Scientists of Ukraine

"Science and technology today"

("Pedagogy" series, "Law" series, "Economics" series, "Physical and mathematical sciences" series, "Technics" series)

Issue № 4(45) 2025

Kyiv – 2025

**«Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право»,
Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»):
журнал. 2025. № 4(45) 2025. С. 1726**

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 07.04.2022 № 320 журналу присвоєно категорію "Б" із економіки та педагогіки (спеціальності – 015 - Педагогічні науки; 076 - Економічні науки)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 530 журналу присвоєно категорію "Б" із права (спеціальність – 081 Юридичні науки)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 10.10.2022 № 894 журналу присвоєно категорію "Б" із техніки (спеціальність - 122 Комп'ютерні науки)

Журнал видається за підтримки Міждержавної гільдії інженерів консультантів, Інституту філософії та соціології Національної Академії Наук Азербайджану (Баку, Азербайджан), громадської організації «Християнська академія педагогічних наук України» та громадської організації «Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання»

Рекомендовано до видавництва Президією Всеукраїнської Асамблеї докторів наук з державного управління (Рішення від 24.04.2025, № 9/4-25)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), міжнародної пошукової системи Google Scholar та до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible

Головний редактор: Сопілко Ірина Миколаївна - доктор юридичних наук, професор, Відмінник освіти України, Лауреат Премії Президента України для молодих вчених, Лауреат Премії Верховної Ради України найталановитішим молодим ученим в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок, академік Академії наук вищої школи України, Заслужений юрист України (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

- Бахов Іван Степанович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- Будник Вікторія Анатоліївна - кандидат економічних наук, професор, професор кафедри бізнес-логістики та транспортних технологій Державного університету інфраструктури та технологій (Київ, Україна)
- Волк Павло Павлович – доцент кафедри водної інженерії та водних технологій Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- Гирка Ольга Ігорівна - кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри товарознавства, митної справи та управління якістю Львівського торговельно-економічного університету (Львів, Україна)
- Гнатюк Сергій Олександрович - кандидат технічних наук, доцент, заступник декана факультету аеронавігації, електроніки та телекомунікацій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Дацій Олександр Іванович - доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- Дівізніюк Михайло Михайлович - доктор фізико-математичних наук, професор, Завідувач відділу Відділу цивільного захисту та інноваційної діяльності Державної установи Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України" (Київ, Україна)
- Дяденчук Альона Федорівна - кандидат технічних наук, старший викладач кафедри вищої математики і фізики Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (Мелітополь, Україна)
- Забулонов Юрій Леонідович - доктор технічних наук, професор, Член-кореспондент НАН України, директор Державної установи «Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України» (Київ, Україна)
- Ільїн Валерій Юрійович - доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

- Ільїна Анастасія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління і адміністрування Національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)
- Кардаш Оксана Любомирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри комп'ютерних технологій та економічної кібернетики Навчально-наукового інституту автоматизації, кібернетики та обчислювальної техніки Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне, Україна)
- Квасніков Володимир Павлович – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютеризованих електротехнічних систем та технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Коваленко Валентин Васильович - доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник сектору авторського права та суміжних прав лабораторії авторського права та інформаційних технологій Науково–дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (Київ, Україна)
- Коваленко Олена Михайлівна - кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу профільного навчання Інституту педагогіки НАПН України (Київ, Україна)
- Комнатний Сергій Олександрович - докторант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)
- Коробкова Олена Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри «Експлуатація портів і технологія вантажних робіт» Одеського національного морського університету, засновниця Навчального центру з підготовки та підвищення кваліфікації митних брокерів в Україні, есперт з митної справи, член Асоціації митних брокерів в Україні, дійсний Віце академік громадської організації «Академія технічних наук України», Member of International federation of customs brokers association (USA)
- Кравчук Володимир Миколайович – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
- Кузьмич Людмила Володимирівна - доктор технічних наук, головний науковий співробітник Інституту водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України (Київ, Україна)
- Куницький Сергій Олегович - кандидат технічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник науково-дослідної частини Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- Лук'янчук Олександр Петрович – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри будівельних, дорожніх, меліоративних, сільськогосподарських машин та обладнання Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- Маджд Світлана Михайлівна - доктор технічних наук, професор , професор кафедри зеленої економіки та економіки природокористування Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління (Київ, Україна)
- Мануель Давид Массено - доцент відділу права та захисту даних, старший науковий співробітник і член координаційного комітету лабораторії UbiNET, запрошений член PDPC, член-консультант комісії цифрового права муніципальних адвокатських колегій Кампінаса та Прая-Гранде (Сан-Паулу), а також Комісії з інновацій, управління та технологій муніципальної адвокатської колегії Гуарульюса, коментатор IODA, почесний член IDEIA Institute, член Наукового комітету MCHR, член EDEN, член-кореспондент RedNAC, член UMAU, член-кореспондент UBAU (Португалія)
- Микитин Тарас Миронович - кандидат технічних наук, завідувач кафедри менеджменту Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне, Україна)
- Миргород-Карпова Валерія Валеріївна - кандидат юридичних наук, заступник директора з наукової роботи, старший викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)
- Мізюк Вікторія Анатоліївна - кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)
- Мірошніченко Валентина Іванівна - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (Хмельницький, Україна)
- Міхальський Томаш – доктор наук, доцент кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (Польща)
- Огієнко Микола Миколайович - кандидат технічних наук, професор кафедри організації авіаційних робіт та послуг Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Одарченко Роман Сергійович - завідувач кафедри телекомунікаційних та радіоелектронних систем Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Олексенко Вячеслав Михайлович – доктор педагогічних наук, кандидат фізико-математичних наук, професор, професор кафедри вищої математики Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (Харків, Україна)
- Оніщенко Наталія Миколаївна - доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, академік НАПН України, завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України (Київ, Україна)
- Опанасенко Володимир Миколайович – доцент кафедри комп'ютеризованих електротехнічних систем та технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Ордановська Олександра Ігорівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інноваційних технологій та методики навчання природничих дисциплін Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Одеса, Україна)
- Охріменко (Жмурко) Тетяна Олександрівна - старший науковий співробітник кафедри комп'ютеризованих систем управління Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Павлов Костянтин Володимирович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва і маркетингу Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
- Паскаль Олена Вікторівна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Одеса, Україна)
- Поліщук Віталій Васильович – кандидат сільськогосподарських наук , завідувач відділу зрошення, відділення меліорації Інституту водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України (Київ, Україна)
- Пономаренко Лілія Петрівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри Загальної фізики Фізико-математичного факультету Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)

- Приходькіна Наталія Олексіївна - доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна)
- Стахова Анжеліка Петрівна – старший викладач кафедри комп'ютеризованих електротехнічних систем та технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Турчинова Ганна Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
- Удодова Яна Вадимівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)
- Фесенко Андрій Олексійович - кандидат технічних наук, асистент кафедри кібербезпеки та захисту інформації Київського національного університету імені Тараса Шевченка. (Київ, Україна)
- Черненко Варвара Петрівна - кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри інформатики і вищої математики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (Кременчук, Україна)
- Чернуха Надія Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)
- Чумак Оксана Володимирівна - доктор економічних наук, доцент, науковий співробітник відділу статистики і аналітики вищої освіти Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики», (Київ, Україна)
- Шандра Наталія Андріївна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)
- Шеремет Інеса Володимирівна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри медикобіологічних та валеологічних основ охорони життя і здоров'я Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (Київ, Україна)
- Якимчук Аліна Юріївна - доктор економічних наук, професор, Академік економічних наук України, професор кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- Якимчук Олег Федосійович - керівник групи білінгу Відділу бізнес-систем Департаменту інформаційних технологій ПРАТ «Рівнеобленерго» (Рівне, Україна)
- Яцишин Андрій Васильович - доктор технічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Відділу цивільного захисту та інноваційної діяльності Державної установи «Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України» (Київ, Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

- Кондрат І.Ю., Озарків І.С.** 391
ВНЕСОК СТРАХОВОГО СЕКТОРА У ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
- Лісніченко М.О., Галан О.Є.** 404
ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ: ПЕРСПЕКТИВИ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ
- Прилуцький А.М.** 419
СТАНДАРТИЗАЦІЯ ГОТЕЛІВ ТА УМОВ СІЛЬСЬКИХ ЗЕЛЕНИХ САДИБ ДЛЯ ГОСТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ
- Романов М.М.** 429
ЕКОНОМІЧНИЙ ВПЛИВ КІБЕРЗАГРОЗ НА МАЛІ ТА СЕРЕДНІ ПІДПРИЄМСТВА
- Станіславик О.В., Коваленко О.М.** 442
ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ: СВІТОВІ ТРЕНДИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА
- Ципліцька О.О.** 462
ЦИФРОВА ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКІВ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ ЄС
- Ярошевич Н.Б., Якимів А.І., Мельник Д.М.** 477
ФІНАНСУВАННЯ БІЗНЕС-ПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ
- СЕРІЯ «Педагогіка»**
- Dementieva T.I.** 491
USE OF GAMIFICATION IN EDUCATION
- Palshkova I., Botuzova Yu.** 500
MODELLING THE PROCESS OF ACMEOLOGICAL DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF A PEDAGOGICAL UNIVERSITY
- Popova L.M., Loboda O.V.** 512
PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR ORGANIZING ENGLISH LESSONS ACCORDING TO THE CONCEPT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL
- Sobko V., Kurashkevych A.** 527
METHODOLOGICAL ASPECTS OF TEACHING THE DISCIPLINE "TACTICAL AND SPECIAL TRAINING" TO FUTURE BORDER GUARD OFFICERS

- Voytyuk I.V.** 537
FORMATION OF THE FOUNDATIONS OF DESIGN SKILLS IN CHILDREN OF ELDERLY PRESCHOOL AGE IN SUBJECT-PRACTICAL ACTIVITIES
- Анічкіна О.В., Чумак В.В., Кичкирук О.Ю., Писаренко С.В.** 548
МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИКЛАДАННЯ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ
- Бабюк Т.Й., Каньоса Н.Г., Карук І.В., Стахова І.А.** 562
НАСТУПНІСТЬ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД
- Білогур В.Є., Олексенко Р.І.** 574
ФОРМУВАННЯ НАУКОВО - ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ PhD-ПРОГРАМ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ
- Бойко Є.В.** 583
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ОБІЗНАНОСТІ З УКРАЇНСЬКОГО ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА
- Василиків І.Б.** 593
ДИДАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
- Вернигора О.Л.** 602
ФОРМУВАННЯ ОРАТОРСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН
- Воровка М.І.** 613
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ В ОСВІТІ: РІВНІ, ПІДХОДИ, ПРИНЦИПИ
- Гоголь Т.В.** 624
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ТРЕНЕРІВ-ВИКЛАДАЧІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ
- Гудзь О.А.** 635
УДОСКОНАЛЕННЯ ФОНЕЦІЙНО-ВОКАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ У ВОКАЛІСТІВ-ПОЧАТКІВЦІВ НА ПРИКЛАДАХ ТВОРІВ ФОЛЬКЛОРНОЇ СПАДЩИНИ
- Денисенко Н.Г., Кліш І.С., Василевська Л.Й.** 649
ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ІННОВАЦІЙНОМУ ВИМІРІ: ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОГО ТА ПРОФЕСІЙНО-МОБІЛЬНОГО ПЕДАГОГА

УДК 37.012:001.8

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-4\(45\)-613-623](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-4(45)-613-623)

Воровка Маргарита Іванівна докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри освітології та педагогіки мистецтва, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Запоріжжя, тел.: 0689738792, <https://orcid.org/0000-0002-9651-0990>

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ В ОСВІТІ: РІВНІ, ПІДХОДИ, ПРИНЦИПИ

Анотація. У статті розкрито структуру методологічного забезпечення педагогічного дослідження через аналіз трьох рівнів методології: філософського, загальнонаукового та конкретно-наукового. Кожен з рівнів охарактеризовано через відповідну сукупність підходів, що визначають специфіку наукового пізнання.

Філософський рівень методології забезпечує світоглядну основу педагогічного знання. У межах цього рівня розглядаються такі підходи, як діалектичний, гуманістичний, які формують загальні принципи розвитку особистості, свободи, моральності та соціальної взаємодії у процесі навчання і виховання.

Загальнонауковий рівень методології передбачає застосування підходів, які є універсальними для різних галузей науки: системного, герменевтичного, наративного тощо. Ці підходи дають змогу цілісно аналізувати педагогічні явища, враховуючи динаміку, структуру та функції освітніх процесів.

Конкретно-науковий рівень методології характеризується використанням специфічних для педагогіки підходів, зокрема особистісно орієнтованого, парадигмального, соціологічного та інших. Ці підходи спрямовані на дослідження особливостей навчання та виховання з урахуванням індивідуальних потреб, цінностей і соціального контексту.

Цілісне поєднання наукових підходів та методологічних принципів, які формують основу дослідження, дозволяє не лише всебічно й системно осмислити об'єкт вивчення, але й забезпечує логічну впорядкованість дослідницької діяльності. Такий методологічний підхід сприяє гармонійному поєднанню теоретичних положень із результатами емпіричних спостережень, що, у свою чергу, дає змогу ефективно вирішувати поставлені дослідницькі завдання, глибше розкривати природу явища, простежувати його розвиток у часі та аналізувати внутрішні й зовнішні зв'язки. Це створює необхідну основу для досягнення головної мети наукової роботи, підвищує рівень достовірності та обґрунтованості висновків, а також посилює їхню практичну цінність.

Ключові слова: методологія, дослідження, філософський рівень, підхід, захальнонауковий рівень, конкретно-науковий рівень, методологічні принципи.

Vorovka Margaryta doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the department of Pedagogy and Art Pedagogy, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, tel.: 0689738792, <https://orcid.org/0000-0002-9651-0990>

RESEARCH METHODOLOGY IN EDUCATION: LEVELS, APPROACHES, PRINCIPLES

Abstract. The article reveals the structure of methodological support for pedagogical research through the analysis of three levels of methodology: philosophical, general scientific and specific scientific. Each of the levels is characterized through the corresponding set of approaches that determine the specifics of scientific knowledge.

The philosophical level of methodology provides the worldview basis of pedagogical knowledge. This level considers such approaches as dialectical, humanistic, which form the general principles of personal development, freedom, morality, and social interaction in the process of education and upbringing.

The general scientific level of the methodology involves the use of approaches that are universal for different fields of science: systemic, hermeneutic, narrative, etc. These approaches allow for a holistic analysis of pedagogical phenomena, taking into account the dynamics, structure and functions of educational processes.

The specific scientific level of the methodology is characterized by the use of approaches specific to pedagogy, including personality-oriented, paradigmatic, sociological, and others. These approaches are aimed at studying the peculiarities of education and upbringing, taking into account individual needs, values and social context.

The holistic combination of scientific approaches and methodological principles that form the basis of the study allows not only a comprehensive and systematic understanding of the object of study, but also ensures the logical orderliness of research activities. Such a methodological approach promotes a harmonious combination of theoretical positions with the results of empirical observations, which, in turn, allows to effectively solve the research tasks, reveal the nature of the phenomenon more deeply, trace its development over time and analyze internal and external relations. This creates the necessary basis for achieving the main goal of the research, increases the level of reliability and validity of the conclusions, and enhances their practical value.

Keywords: methodology, research, philosophical level, approach, general scientific level, specific scientific level, methodological principles.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти вимагає науково обґрунтованого підходу до досліджень, що спрямовані на її удосконалення. Разом із цим зростає потреба у глибокому розумінні методологічних засад освітніх досліджень, зокрема рівнів, підходів та принципів, які забезпечують наукову цілісність і практичну значущість результатів. Однак, на практиці часто спостерігається розмитість методологічних орієнтирів, плутанина у визначенні дослідницьких підходів та принципів, а також недостатній рівень їх інтеграції у конкретні освітні проекти. Це створює потребу у системному аналізі та чіткому окресленні методологічної бази досліджень в освіті, що, в свою чергу, забезпечить ефективність наукового пошуку і впровадження інноваційних освітніх практик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення методологічного інструментарію дослідження, з урахуванням актуальних потреб та сучасних тенденцій розвитку освітньої теорії й практики в контексті змін наукових парадигм в умовах їхньої множинності, є важливою передумовою забезпечення об'єктивності, наукової обґрунтованості, цілісності та достовірності історико-педагогічного дослідження.

Залежно від завдань дослідження, ступеня виокремлення та осмислення вихідних понять, науковці, зокрема О. Адаменко [1], С. Гончаренко [8] та інші, розрізняють два типи методологічного аналізу – теоретичний та емпіричний, які відповідають двом основним функціям методології. Перша з них – дескриптивна (описова) – передбачає теоретичне осмислення об'єкта дослідження; друга – прескриптивна (нормативна) – формує орієнтири для наукової діяльності дослідника. Залежно від співвідношення цих функцій, відокремлюють рівні методологічного аналізу. С. Гончаренко [8, с. 498], В. Бондар [2, с. 22] не виокремлюють рівень методів і техніки дослідження, вирізняючи рівні філософських знань, загальнонаукову методологію та конкретно-наукову методологію, причому до двох нижчих рівнів відносять сукупність загальнонаукових або конкретно-наукових дослідницьких методів і процедур. Саме такого підходу будемо дотримуватися й ми.

Мета статті: схарактеризувати методологічні рівні наукового дослідження через призму відповідних наукових підходів, а також виокремити ключові методологічні принципи, що забезпечують цілісність, обґрунтованість і ефективність дослідницького процесу.

Виклад основного матеріалу.

I. Філософський рівень методології постає змістовною основою будь-якого методологічного знання, усі рівні якого формують складну систему з чітко визначеною ієрархічною супідрядністю. Її зміст охоплює загальні принципи пізнання та фундаментальні категорії науки загалом. У науковому дискурсі сучасної історико-педагогічної науки дослідники [16] фіксують методологічний плюралізм – множинність підходів, що відповідають різним

моделям розвитку науки: класичній, некласичній і постнекласичній. На рівні філософської методології це проявляється у використанні теорій нестабільності, ідей постмодернізму, філософії управління та інших концепцій, при цьому зберігається значущість діалектики та теорії пізнання.

Діалектичний підхід, сутність якого розкривається через такі категорії, як відношення, зв'язок, відокремлення, взаємодія та співіснування, дає змогу виявити й обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, подібність і відмінність досліджуваних процесів і явищ, їхню взаємодію, взаємовплив, диференціацію та інтеграцію – усе те, що формує матеріальну єдність навколишнього світу. Взаємозв'язки між предметами та явищами, які можуть виявлятися як безпосередньо, так і опосередковано, можуть бути випадковими, закономірними, зовнішніми, причинними чи функціональними [11], що визначає специфіку досліджуваного об'єкта в його динаміці. Наукове осмислення предмета дослідження ґрунтується на фактах і досвіді як джерелах пізнання, а критерієм істинності виступає практика.

II. Загальнонауковий рівень методології педагогіки презентується передусім специфікою й призначенням науки як форми суспільної свідомості, що вбачається в здобуванні нових достовірних знань, розкритті їхньої сутності, а також теоретичними концепціями, що застосовуються до всіх чи більшості наукових дисциплін. Загалом, загальнонауковий рівень методології становлять загальнонаукові принципи, підходи та форми дослідження [13, с. 133].

Один з провідних підходів цього рівня – *системний*. Деякі дослідники, наприклад О. Адаменко [1, с. 8–9], відносять цей підхід до першого рівня методології педагогіки. Ми поділяємо позицію Є. Хрикова [16] та інших дослідників, які вважають цей підхід загальнонауковим. Його завданням є розробка методів дослідження й конструювання складних за організацією об'єктів як систем. В педагогіці він спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину [9, с. 305].

Розгляд педагогічної науки як системи здійснюється з огляду на те, що їй притаманні всі ознаки системи [1, с. 9; 16, с. 132], а саме:

а) цілісність – теорію і практику розвитку принципово неможливо представити як просту сукупність складників, що утворюють ціле – усі елементи знаходяться у взаємозв'язку, мають своє місце та функцію;

б) структурність – цю систему можна описати через зв'язки і відносини, що утворюють структуру; саме її якості, а не якості окремих елементів визначають стан системи;

в) ієрархічність – кожний елемент системи передусім являє собою систему;

д) багатоваріантність опису системи – у зв'язку зі складністю аналізованої системи її адекватне пізнання потребувало використання різних моделей, кожна з яких описувала той чи інший аспект системи.

Герменевтичний підхід традиційно визначається як універсальне «мистецтво розуміння» та методологічна основа гуманітарного знання. Його використання зумовлено тим, що опосередковані мовою та культурою писемні історичні джерела передбачають, за визначенням В. Вжосека [4], «культурне приписування», і не дають безпосереднього доступу до історичного минулого, а постають важливою частиною дискурсів про нього, а отже є релятивними. Як відзначає В. Вжосек, історія, як і будь-яка інша сфера культури, вкорінена у минуле, але живиться духом сучасності [4]. Прочитуючи історичний текст, дослідник продовжує історію його інтерпретацій, добудовуючи її, додаючи власного розуміння, проектуючи на реальну соціальну дійсність – і саме тому можна твердити, що реальний смисл будь-якого тексту значно більший, ніж його виклав автор.

Визначальним у дослідницькій роботі з історико-педагогічним джерелом є його розуміння як явища культури, яке не лише віддзеркалює події так, як їх розумів та бачив його творець, а й характеризує світобачення, цілі та методи зображення дійсності, відповідні культурі, в якій ці джерела були створені.

Педагогічна герменевтика розглядається як теорія і практика тлумачення та інтерпретації педагогічних знань, зафіксованих у текстах, які відображають уявлення про педагогічну реальність – людину як суб'єкта творчого саморозвитку, мету, механізми, принципи, зміст, методи та форми виховання і самовиховання. Основною метою є поглиблене осмислення та глибоке розуміння цих знань з урахуванням соціокультурних традицій, рефлексивного осмислення емоційно-духовного досвіду людства, а також особистого духовного досвіду суб'єкта розуміння. Застосування герменевтичного аналізу в педагогіці зумовлене смисловою багатозначністю педагогічних термінів, складністю виявлення авторської позиції щодо порушеної проблематики, а також потребою уточнення сфери застосування та рівня однозначності висновків, поданих у тексті.

Герменевтичний підхід сприяє оцінці науково-пізнавального потенціалу джерельної інформації, забезпечує її адекватне розуміння та інтерпретацію змісту і смислу в контексті досліджуваної проблеми.

Щодо імплементації *нарративного підходу* в історико-педагогічні дослідження, то науковці [3; 5; 6; 7] зосереджують увагу на наступних вимогах:

- конструювання наукового нарративу повинно спиратися на сучасний логіко-методологічний інструментарій;
- історико-педагогічний нарратив отримує статус наукового дослідження у процесі досягнення консенсусу між дослідниками фахівцями;
- аналіз історико-педагогічних фактів слід здійснювати з позицій якоїсь раціональної моделі, яка буде використовуватися як підстава для інтерпретації;
- необхідною є поліфонія наукового пошуку, різні точки зору на проблему;

– орієнтація на відмову від спроб використання історико-педагогічного досвіду для обґрунтування й виправдання наявної на сучасному етапі системи цінностей або підтвердження чи спростування вподобань й переконань окремих людей або соціальних груп;

– вибір неупередженої позиції й, у певному розумінні, свободи самого вченого, який розповідає й міркує про минуле, що досягається шляхом нейтралізації «суб'єктивності» наративу «об'єктивністю» правил викладу й інтерпретації історико-педагогічного матеріалу.

Методологічна актуальність наративного підходу в історико-педагогічних дослідженнях зумовлена, зокрема, наявністю в них ідеологічного навантаження. Це підвищує відповідальність дослідника за обробку джерельного та історіографічного матеріалу у спосіб, що виключає його спотворення в інтересах певної ідеології. Наративний підхід створює можливість для переосмислення історико-педагогічних явищ у контексті суб'єктності, завдяки чому виявляється роль активного соціального суб'єкта у ключових трансформаціях освітньої практики та суспільного життя загалом. Такий підхід сприяє посиленню уваги до індивідуального досвіду, а також до досвіду інших учасників освітнього процесу, дозволяє руйнувати педагогічні міфи та стереотипи.

Застосування наративного підходу забезпечило ретроспективний характер дослідження через переосмислення та інтерпретацію джерел з урахуванням культурного й історичного контекстів їх виникнення, а також ідеологічного змісту, який у них закладений.

III. Конкретно-науковий рівень методології – це сукупність методів, принципів дослідження і процедур, які застосовуються в тій чи іншій спеціальній науковій дисципліні [1, с. 11; 14, с. 66]. Наприклад, для конкретного історичного дослідження педагогічного явища треба йти від теорії до історії, тобто дивитися на історико-педагогічну дійсність крізь призму сучасної педагогічної науки. Саме сучасні визначення й характеристики педагогічних категорій, понять, явищ, процесів, які безпосередньо стосуються предмета історико-педагогічного дослідження й виступають у якості конкретно-наукової методології [13, с. 134].

Одним з ключових понять сучасної філософії науки, що означає сукупність переконань, цінностей і технічних засобів, прийнятих науковим співтовариством, певна наукова традиція, є парадигма. В історії педагогіки *парадигмальний підхід* – це «генеза теоретичних положень, що дає змогу науковцям та практикам виявити, сформулювати й описати цілісні моделі освіти, тобто внутрішню логіку розвитку досліджуваного предмета як системи бінарних опозицій (авторитарне виховання – педоцентричне виховання, соціально-орієнтований процес – особистісно-орієнтований процес тощо)» [15, с. 24]

Використання *соціологічного підходу* пов'язано з розумінням інституційних аспектів освіти, полягає у визначенні ролі та місця освіти серед інших соціальних інституцій і підсистем суспільства, дослідження прямих та зворотних зв'язків між суспільством (соціальною системою), освітою й іншими соціальними підсистемами. Соціологічний підхід дозволяє усвідомити, що освіта, за словами Л. Ліпіч [12], є одним з факторів (а не причиною) соціальної диференціації, формування та відтворення соціальних структур і відповідно, соціальних нерівностей або, навпаки, зняття структурних (статусних) відмінностей між людьми. До таких факторів можна віднести всю множину наявних в суспільстві соціальних інститутів, кожен з яких виконує відповідну функцію.

У процесі дослідження методологічні підходи застосовуються в комплексі, оскільки жоден з них не є універсальним і не може повністю замінити інші. Їх поєднання дозволяє досягти більш повного й глибокого відтворення історико-педагогічного змісту предмета дослідження, що є необхідною умовою для ефективною реалізації поставленої мети. Такий підхід забезпечує міждисциплінарність, багатовимірність та системність наукового аналізу.

Розглянемо *методологічні принципи об'єктивності, історизму, єдності історичного і логічного, цілісності, на нашу думку, це* дозволить цілісно висвітлити проблему дослідження та дійти обґрунтованих загальних висновків.

Вищим методологічним орієнтиром виступає принцип об'єктивності [10; 16, с. 148–149], що передбачає опору на факти у їх достовірному змісті, без спотворення або пристосування під певні схеми. Цей принцип вимагає доказовості, логічної обґрунтованості вихідних положень, цілісності дослідження та узгодженості його висновків. Об'єктивність реалізується через всебічне врахування чинників, які спричиняють появу певного явища, умов його розвитку, а також відповідності дослідницьких підходів і методів, що забезпечують отримання достовірного знання про об'єкт. Вона передбачає усунення суб'єктивізму, однобічності та упередженості при доборі й оцінці фактів.

Застосування цього принципу зобов'язує розглядати кожне явище в його багатогранності й суперечливості, з урахуванням як позитивних, так і негативних аспектів. Доказовість наукових результатів передбачає альтернативний підхід у пошуку рішень, що дозволяє оцінити й зіставити всі можливі варіанти. Водночас не заперечується науковий плюралізм: історичні факти, події та явища можуть мати різні тлумачення, і за умови дотримання об'єктивності всі версії є рівноправними.

Ключову роль у забезпеченні принципу об'єктивності відіграє постать дослідника – його світоглядні орієнтири, методологічна культура, професійна компетентність і наукова доброчесність. Реалізація цього принципу вимагає

теоретичної обґрунтованості вихідних позицій, дотримання чіткої логіки дослідження, використання сучасних дослідницьких технологій та недопущення упередженості в аналізі джерел і оцінці історичних фактів.

Принцип історизму є ключовим у методології наукового пізнання, особливо в галузі гуманітарних та соціальних наук. Він передбачає розгляд явищ, процесів і подій у їхньому історичному розвитку, у контексті конкретного часу, простору та умов, що їх зумовили. Цей принцип вимагає не лише фіксації фактів минулого, але й їх інтерпретації з урахуванням історичних обставин, соціокультурного середовища, домінуючих ідей, цінностей та світоглядних орієнтацій певної епохи.

Застосування принципу історизму дозволяє виявити закономірності, суперечності та еволюцію досліджуваних явищ. Він вимагає від дослідника уважного ставлення до джерел, глибокого розуміння логіки історичного процесу, критичного аналізу наративів і свідомого уникнення анахронізмів — тобто накладання сучасних уявлень на події минулого.

У сфері історико-педагогічних досліджень принцип історизму набуває особливого значення, оскільки сприяє відтворенню педагогічних ідей, практик і традицій у їх реальному історичному контексті. Він допомагає не лише зрозуміти минуле, але й оцінити його вплив на сучасність, а також зробити висновки, значущі для майбутнього розвитку освіти.

Таким чином, принцип історизму забезпечує глибину, обґрунтованість і контекстуальність наукового аналізу, сприяючи формуванню цілісного уявлення про динаміку та логіку історичних змін.

Іншим методологічним принципом є принцип єдності історичного і логічного, який передбачає, що перше – це дійсність, яка вивчається у своєму розвитку, а друге – певний і необхідний зв'язок думок, понять, суджень, які відображають у свідомості людини об'єктивний світ в ідеальних образах. Тобто, логічне (у нашому випадку – історичний наратив) віддзеркалює історичне (історико-педагогічний процес становлення теорії і практики розвитку гендерної культури студентів). Принцип єдності історичного і логічного допомагає зрозуміти логіку становлення педагогічної теорії на основі структурно-генетичних особливостей розвитку наукового знання. Він розкриває механізм перетворення генетичних зв'язків між елементами теорії, яка зароджується в структурно-логічні зв'язки, що характеризують теорію, яка вже склалася. Виходячи з розуміння логічного як скороченого і перетвореного історичного, даний принцип пояснює, чому зміст сучасної педагогічної теорії не є лише стислим, скороченим протоколом всієї попередньої історії свого розвитку. Він показує що створення педагогічної теорії несе в собі момент поновлення, як наслідок критичного переосмислення історичного з точки зору вищого етапу логічної завершеності даної теорії. З цього випливає, що сучасні теоретичні знання, як результат логічної систематизації історично накопи-

чених знань, можуть служити ключем до розуміння історичного розвитку різних об'єктів педагогічної науки. З іншого боку, глибоке розуміння сучасної теорії об'єкта може виникнути тільки за умови критичного аналізу всієї попередньої історії його розвитку.

Принцип цілісності є одним із фундаментальних методологічних орієнтирів наукового дослідження, що забезпечує системне, узгоджене й взаємопов'язане бачення об'єкта вивчення. Він вимагає розглядати предмет дослідження як єдине ціле, з урахуванням усіх його елементів, внутрішніх зв'язків та зовнішніх впливів. Такий підхід дозволяє уникнути фрагментарності аналізу, спрощень та поверхневих висновків.

Застосування принципу цілісності передбачає інтеграцію різних аспектів і рівнів пізнання: теоретичного, емпіричного, історичного, соціального тощо. Дослідник має брати до уваги як структурні, так і функціональні характеристики об'єкта, його динаміку та розвиток у конкретному соціокультурному контексті.

Цей принцип також узгоджується з міждисциплінарним підходом, оскільки дозволяє враховувати різноманітні впливи та інтерпретації, сприяючи створенню повноцінної картини досліджуваного явища. У педагогіці принцип цілісності підкреслює необхідність аналізу освітнього процесу не лише як сукупності окремих дій чи подій, а як взаємозалежної системи взаємодії суб'єктів, методів, цілей і результатів.

Таким чином, дотримання принципу цілісності забезпечує наукову глибину, достовірність і цілісність дослідницького процесу, сприяє розумінню об'єкта у його справжньому, багатогранному вимірі.

Висновок. Комплексне застосування обраних наукових підходів, методологічних принципів, що складають методологічну основу дослідження, забезпечують не лише можливість системного, цілісного й всебічного пізнання предмета вивчення, але й сприяють логічній структурованості дослідницького процесу. Завдяки такому підходу забезпечуються узгодженість між теоретичним аналізом і емпіричними спостереженнями, що дозволяє ефективно вирішити поставлені дослідницькі завдання, розкрити сутнісні характеристики досліджуваного явища, простежити його динаміку та виявити внутрішні й зовнішні взаємозв'язки. Це створює необхідні передумови для досягнення основної мети дослідження, а також підвищує рівень наукової достовірності, аргументованості й практичної значущості отриманих результатів.

Література:

1. Адаменко О. В. Методологія формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс*, 2013. Вип. 15. С. 10-13.
2. Бондар В. Проблеми взаємодії філософії та методології наукового пізнання в педагогіці. *Освітологія*, 2017. № 6. С. 20–25. 17
3. Ваховський Л. Наратив у історико-педагогічному дослідженні: методологічний аналіз. *Шлях освіти*. 2007. № 1 (43). С. 42–45. 21

4. Вжосек В. Історія – Культура – Метафора. Постання неklasичної історіографії; Про історичне мислення: Монографія. К.: Ніка-Центр, 2012. 296 с. 22
5. Воровка М.І. Джерельна база історико-педагогічного дослідження: поняття та специфіка. *Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля*. Серія: «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки, 2018. №2 (16). С.13–17.
6. Воровка М.І. Наративний підхід в історико-педагогічному дослідженні. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи, 2018. Вип.65. С.17–23.
7. Галів М. Епістемологія наративного підходу в історико-педагогічній науці. *Молодь і ринок*, 2014. № 2. С. 74–80. 49
8. Гончаренко С. У. Методологія. Енциклопедія освіти / голов. ред В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 498–500. 57
9. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. – 375 с. 58
10. Горбань Ю.А. Історичне дослідження: науково-методичні підходи до написання дисертаційної роботи. *Історія науки і біографістика*, 2012 № 1. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2012-1/> 59
11. Зацерковний В. І., Тішаєв В.К., Демидов І.В. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 78
12. Ліпич Л. Теоретичні погляди на роль освіти як фактору стратифікації. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*, 2017. Вип. 39. С. 297–303.116
13. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / Є.М. Хриков, О.В. Адаменко, В.С. Курило та ін. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 248 с. 127
14. Сисоєва С.О. Кристопчук Т.Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: Підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с. 165
15. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. К.: АПН, 2003. 68 с. 184
16. Хриков Є.М. Методологічні засади дослідження проблеми управління розвитком загальноосвітньої школи України в 1917-30 рр. ХХ століття. *Освіта Донбасу*, 2011. №1. С. 129–136. 197

References:

1. Adamenko O. V. (2013). Metodolohiya formuvannya dzherel'noyi bazy istoryko-pedahohichnoho doslidzhennya [Methodology of Forming the Source Base of Historical and Pedagogical Research]. *Pedahohichnyy dyskurs*, 15, 10-13 [in Ukrainian].
2. Bondar V. (2017). Problemy vzayemodiyi filosofiyi ta metodolohiyi naukovoho piznannya v pedahohitsi [Problems of interaction between philosophy and methodology of scientific knowledge in pedagogy]. *Osvitolohiya*, 6, 20–25 [in Ukrainian].
3. Vakhovsky L. (2007). Naratyv u istoryko-pedahohichnomu doslidzhenni: metodolohichnyy analiz [Narrative in historical and pedagogical research: methodological analysis]. *Shlyakh osvity*, 1 (43), 42–45 [in Ukrainian].
4. Wojciech W. (2012). Istoriya – Kul'tura – Metafora. Postannya neklasychnoyi istoriografii; Pro istorychne myslennya [History - Culture - Metaphor. The Emergence of Non-Classical Historiography; On Historical Thinking]. К.: *Nika-Tsentr* [in Ukrainian].
5. Vorovka M.I. (2018). Dzherel'na baza istoryko-pedahohichnoho doslidzhennya: ponyattya ta spetsyfika [Source base of historical and pedagogical research: concept and specificity]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu ekonomiky ta prava imeni Al'freda Nobelya*. Seriya: «Pedahohika i psykholohiya». Pedahohichni nauky, №2 (16), 13–17 [in Ukrainian].

6. Vorovka M.I. (2018). Naratyvnyy pidkhid v istoryko-pedahohichnomu doslidzhenni [Narrative approach in historical and pedagogical research]. *Naukovyy chasopys natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M.P.Drahomanova. Seriya 5. Pedahohichni nauky: realiyi ta perspektyvy*, 65, 17–23 [in Ukrainian].
7. Haliv M. (2014). Epistemolohiya naratyvnoho pidkходу v istoryko-pedahohichniy nauksi [Epistemology of the narrative approach in historical and pedagogical science]. *Molod' i rynok*, 2, 74–80 [in Ukrainian].
8. Goncharenko S. U. (2008). Metodolohiya. Entsyklopediya osvity [Methodology. Encyclopedia of education]. Kremen' V. H. (Ed.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
9. Goncharenko S.U. (1997). Ukrayins'kyy pedahohichnyy slovnyk. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. K.: Lybid' [in Ukrainian].
10. Horban' Y.A. (2012). Istorychne doslidzhennya: naukovo-metodychni pidkhody do napysannya dysertatsiynoyi roboty [Historical research: scientific and methodological approaches to writing a dissertation]. *Istoriya nauky i biohrafistyka*, 1. Retrieved from <http://inb.dnsgb.com.ua/2012-1> [in Ukrainian].
11. Zatserkovnyi V. I., Tishaiev V. K., Demydov I. V. (2017). *Metodolohiya naukovykh doslidzen'* [Methodology of scientific research]. Nizhyn: NDU im. M. Hoholya [in Ukrainian].
12. Lipich L. (2017). Teoretychni pohlyady na rol' osvity yak faktor stratyfikatsiyi [Theoretical views on the role of education as a factor of stratification]. *Visnyk KHNU imeni V. N. Karazina. Seriya «Sotsiolohichni doslidzhennya suchasnoho suspil'stva: metodolohiya, teoriya, metody»*, 39, 297–303 [in Ukrainian].
13. Khrykov E.M., Adamenko O.V., Kurylo V.S. et al. (2013). *Metodolohichni zasady pedahohichnoho doslidzhennya* [Methodological foundations of pedagogical research]. Luhans'k: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].
14. Sysoieva S.O., Kristopchuk T.E. (2013). *Metodolohiya naukovo-pedahohichnykh doslidzen'*. [Methodology of scientific and pedagogical research]. Rivne: Volyns'ki oberehy [in Ukrainian].
15. Sukhomlynska O.V. (2003). Istoryko-pedahohichnyy protses: novi pidkhody do zahal'nykh problem. [Historical and Pedagogical Process: New Approaches to Common Problems]. K.: APN [in Ukrainian].
16. Khrykov E.M. Metodolohichni zasady doslidzhennya problemy upravlinnya rozvytkom zahal'noosvit'noyi shkoly Ukrayiny v 1917-30 rr. XX stolittya (2011). [Methodological bases of research of the problem of management of the development of secondary school of Ukraine in 1917-30 XX century]. *Osvita Donbasu*, 1, 129–136 [in Ukrainian].